

OROSZ–UKRÁN KAPCSOLATOK A PEREJASZLAVI EGYEZMÉNYTŐL AZ ANDRUSZOVÓI BÉKÉIG

Varga Beáta

Amennyiben Bohdan Hmelnickij szándékát vesszük figyelembe, egyértelműen megállapíthatjuk: a hetman szerződésre lépett ugyan a cárral, de azt a számára már jól ismert protektorátusi egyezménynek tekintette. A kozák vezetők értelmezésében 1654-ben patrónusi viszony jött létre a két fél között, amelyben Ukrajna mint gyengébb és egzisztenciájában veszélyeztetett állam beleegyezett, hogy az orosz uralkodó védnökségét elismerje, annak adót fizessen és cserébe fegyveres segítséget kapjon a lengyel–litván állam ellen.

A perejaszlavi egyezményt Moszkva félreérthetetlenül kiváltságlevélként kezelte, az ukrán területekkel történő egyesülést pedig azok behódolásának tekintette. Orosz részről tehát nem elfogadható az az ukrán álláspont, hogy az 1654-ben kialakult orosz–ukrán kapcsolatrendszer protektorátusi formát nyert volna, hiszen valójában nem is kétoldalú szerződést kötöttek egymással. Moszkva felfogása szerint a hetman a cár elé terjesztette a kérvényét, aki azt kisebb módosításokkal, adománylevél formájában elfogadta és megerősítette.

Azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy az Ukrajna "befogadását" megfogalmazó Márciusi cikkelyek valójában nem határozzák meg konkrétan a Hetmanátus jogi státuszát Oroszország keretein belül, így mindkét fél saját érdekeit szem előtt tartva értelmezte az új viszony jellegét.

Két fontos momentumot kell elkülöníteni és megvizsgálni: (1) az orosz–ukrán megállapodás konkrét tartalmát, és (2) azt a viszonyt, amely a gyakorlatban megvalósult a hetmani és a cári kormányzat között.

Mivel a két tényező – mint ahogyan látni fogjuk – nem esik egybe, ez is magyarázatként szolgálhat arra a sokféle értelmezésre, amelyekkel a historiográfiában találkozhatunk.

1654-ben még nem látszódtak tisztán a perejaszlavi egyezmény következményei és a két szerződő fél konkrét célkitűzései. Hmelnickij és a kozák sztarsina szemében a Rzeczpospolita elleni orosz segítség egy időre elhomályosította a Moszkvától való függés tudatát.

Hmelnickij hetmansága idején a Zaporozsjei Had helyzete gyakorlatilag semmiben sem különbözött az előző időszak – vagyis az 1648–54. évi mozgalom – alatt kivívott független állam státuszától. A hetmani kormányzat teljesen önálló külpolitikai tevékenységet folytatott, nemegyszer átlépve a cáρ által a Márciusi cikkelyekben előírt kereteket. Hmelnickijnek sikerült keresztülhúznia Alekszej Mihajlovics azon szándékát is, hogy katonai segítségnyújtás ürügyén Kijeven kívül a többi jelentősebb ukrán városba is cári vajdákat telepítsenek.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a Márciusi cikkelyektől való eltérések a gyakorlatban egyre inkább közelítettek azon feltételek felé – 1. Hetmani cikkelyek – amelyeket a kozák sztarsina 1654-ben Ukrajna számára elképzelt, azaz a széleskörű autonómián alapuló hűbéri viszony felé. Az orosz uralkodó elméletileg megőrizte a fennhatóságát a Hetmanátus felett, de Hmelnickij kormányzása idején nem volt képes ott érvényesíteni jogi fölényét, azaz Ukrajnában közvetlenül nem gyakorolta a hatalmat. Így Alekszej Mihajlovics egyelőre kénytelennek bizonyult megelégednie azokkal az előnyökkel, hogy az Oroszországhoz csatlakozott ukrán területek egy harcedzett kozákokból álló sereget bocsátottak szükség esetén a rendelkezésre és a hetman, aki a Zaporozsjei Had választott vezetőjeként kormányzott, a cárnak elkötelezett régensévé vált.

Bohdan Hmelnickij politikai pályafutását áttekintve tényként kezelhetjük, hogy végig hű maradt a Romanovokhoz attól függetlenül, hogy 1657-ben bekövetkezett haláláig szuverén uralkodó módjára irányította államát. Jogosnak tűnik ezért az a megállapítás, hogy az ukrán-kozák autonómia egyes szakaszait Bohdan halálától kell kezdenünk.

Ivan Vihovszkij a kozák sztarsina azon szűk rétegének érdekeit képviselte, amely a Rzeczpospolitához való visszacsatlakozást sürgette. A kozákok többsége ekkor még kitartott Moszkva mellett, ezért a hetmannak óvatosan kellett politizálnia: egyelőre nem maradt más választása, mint hűséges maradnia a cárhoz.

Már maga a tény, hogy Vihovszkijnak sikerült elnyernie a hetmani címet, holott korábban sem titkolta a lengyel–litván állam iránti szimpátiáját, annak bizonyítékeként szolgál, hogy 1654-ben az Oroszországhoz való kapcsolódás nem az egész ukrán nép egyöntetű kívánságát juttatta érvényre.

Ismerve Vihovszkij későbbi hetmani tevékenységét, feltehetően kezdettől fogva az a cél vezérelte, hogy – "bármibe is kerül" – elszakítsa a Het-

manátust Oroszországtól. Ezen nagyszabású tervéhez egyrészt a kedvező alkalmat várta, amikor jogilag is megalapozhatta szeparatista szándékát, másrészt belső tömegbázis hiányában külső szövetségeseket kellett keresnie.

Vihovszkij "védelmében" meg kell jegyeznünk, hogy "szerencsétlenségére" Bohdan Hmelnickij után következett a hetmanok sorában, ezért óhatatlanul hozzá hasonlították. Pedig mindketten ugyanazt akarták elérni: egy önálló ukrán államot létrehozni. Vihovszkij a hetmani székbe jutva, kénytelen volt kész tényként elfogadni az orosz alávetettséget, de mindvégig az a cél vezérelte, hogy hivatalosan is megvalósítsa azt a szuverén kormányzati formát, amelynek szellemében elődje Ukrajnát irányította.

Moszkva óvatos és a korábbiakhoz képest toleránsabb politikát folytatott a Zaporozsjei Had tekintetében. Alekszej Mihajlovics továbbra is ragaszkodott a Márciusi cikkelyekben foglaltakhoz, de Ukrajna megtartása érdekében még bizonyos engedményekre is hajlandónak mutatkozott. Vagyis az orosz kormányzat még mindig nem került abba a helyzetbe, hogy a perjaszlavi egyezmény pontjait a gyakorlatban is maradéktalanul megvalósítsa.

A hetmani és a lengyel–litván kormányzat közötti egyezmény megkötésére 1658-ban került sor Hagyacsban. Egy trialista alapokon működő államközösség egyenrangú tagjaként a hetman és a kozák sztarsina jóval kiterjedtebb előjogokat élvezhettek volna, mint az orosz kötelékben. A Zaporozsjei Had érdekeit figyelembe véve a hetman nem cselekedett meggondolatlanul, tettét nem minősíthetjük árulásként. Bohdan Hmelnickij példáját követve, abból az álláspontból indult ki, hogy Ukrajna önként csatlakozott a cárhoz, mint hűbérurához, akitől ugyanakkor jogában áll bármikor elszakadni. Az elszakadási kísérlet azt is jelzi, hogy a kozák elit más alternatívákban is gondolkodott, nem tekintették a Moszkvától való függést az "egyetlen helyes útnak". A csábító lengyel ígéretek ellenére a hagyacsi unió rövid életűnek bizonyult, rendelkezései papíron maradtak.

Ugyanakkor – Vihovszkij leveleit olvasva – azt is feltételezhetjük, hogy a hetman nem is akart elszakadni Oroszországtól, csupán több kedvezményt akart kicsikarni Alekszej Mihajlovicsból a Zaporozsjei Had számára. A hetman elsősorban ott követte el a hibát, hogy "ügyének" nem próbálta megnyerni még a kozák tisztek többségét sem, így nem tudott széles tömegbázisra támaszkodva érvényt szerezni a hagyacsi egyezményben foglaltaknak.

Moszkva számára a Zaporozsjei Haddal kialakult konfliktus megoldása elkerülhetetlenné vált: ha kompromisszumok árán is, de Ukrajnát orosz

kötélékben kellett tartani. 1659 szeptemberére már a cári kormányzat is véglegesnek tekintette a Vihovszkijjal történő szakítást annak tudatában, hogy a kozák vezető a szövetségesei nyilvánvaló megingása mellett teljesen elveszítette a belső támogatóit.

Rövid hetmansága alatt Vihovszkij azt mégis sikerrel könyvelhette el, hogy kormányzása idején nem születtek a perejaszlavi egyezményt megerősítő ún. kiegészítő Hetmani cikkelyek, vagyis hivatalosan a Hetmanátus autonómiája mindvégig töretlenül megőrződött.

A gyenge akarató és fizikumú hetmanfi – Jurij Hmelnickij – megválasztása rossz döntésnek bizonyult, Ukrajnán belül elindult egy folyamat, amely a kozákok közötti testvérharchoz és polgárháborúhoz vezetett. Végül az események is igazolták, hogy milyen nagy szükség lett volna egy – Bohdan Hmelnickijhez hasonló formátumú – karizmatikus vezetőre.

Jurij Hmelnickij hetmanná jelölése nem váltott ki nagy lelkesedést a cári rezidenciában, hiszen nevét kapcsolatba hozták önállóan kormányzó apjával. Tekintettel arra, hogy az ifjú hetman a Dnyeper mindkét partján hatalmas népszerűséggel bírt, Alekszej Mihajlovics nem tartotta tanácsosnak elmozdítani őt a posztjáról. Ugyanakkor Moszkvában érkezettnek látták az időt a Márciusi cikkelyek kiegészítésére. Ezen törekvésüket olyan formában valósították meg, hogy az 1659. évi 2. Perejaszlavi Radán az orosz követek egy általuk eredetinek nyilvánított, ugyanakkor szándékosan meghamisított dokumentumot olvastak fel mint az 1654-es alapszerződést. A szóban forgó 14 pontos egyezmény szövege szavatolta ugyan a szabad hetmanválasztás jogát, de az új kozák vezetőnek személyesen kellett volna Moszkvába mennie a cár jóváhagyásáért. A hamisított változat szerint a hetman az orosz kormányzat nélkül egyetlen állammal sem kezdeményezhetett tárgyalásokat. Alekszej Mihajlovics tehát a korábnál határozottabb és körültekintőbb politikába kezdett a Hetmanátusban, mely folyamat első lépéseként fel akarta számolni a Zaporozsjei Had nemzetközi előjogait.

Az 1654-es egyezménynek tekintett hamisított szerződést az orosz kormányzat újabb 18 ponttal egészítette ki, amelyek a továbbiakban jelentősen korlátozták a Hetmanátus autonómiáját. Az 1659. évi Perejaszlavi cikkelyek értelmében a Zaporozsjei Had köteles volt feltétel nélkül szolgálni a cárt, a kozák ezredeknek állandó harckészültségben kellett lenniük, Moszkva engedélye nélkül nem vonulhattak hadba és nem állhattak zsoldosnak

idegen államok szolgálatába. Ezen megszorítások eredményeképpen az ukrainai kozák sereg a cári politika engedelmes eszközévé kellett, hogy váljon.

A Perejaszlavi cikkelyek alapján Ukrajna minden kétséget kizáróan Moszkva alávetettje lett. A továbbiakban a hetmani kormányzatnak nehéz lett volna olyan illúziókat táplálni, hogy a Zaporozsjei Hadat Oroszországhoz mindössze protektorátusi vagy vazallusi kapcsolat köti.

A 2. Perejaszlavi egyezmény 1659-ben tehát az orosz diplomácia látványos sikerével zárult: az 1654-es szerződést úgy keltették életre hamvaiból, hogy nem kényszerültek alkudozásra és engedményekre. Moszkva láthatólag újra visszaállította a presztízsét Ukrajnában.

A 2. Perejaszlavi Radán született rendelkezésekből az is nyilvánvalóvá vált, hogy a kozákok milyen sokat veszítettek az erejükből és a továbbiakban képtelennek mutatkoztak saját politikai céljaik realizálására. Jurij Hmelnickij hetmanná választása éppen ezért fordulópontnak tekinthető az ukrán-kozák autonómia történetének vizsgálatánál. 1659-ben láthatólag lezárult a nagy formátumú kozák vezetők kora, akik képesek voltak Ukrajnát a lehető legnagyobb mértékben önállósítani Moszkvától, és szilárd egységet teremtettek a Zaporozsjei Hadon belül. A fiatal és tapasztalatlan Jurij Hmelnickij hetmani székbe kerülése felszínre hozta a Hetmanátust gyengítő belső problémákat.

Az 1659-es Hetmani cikkelyeket olvasva érthető a kutató számára, hogy a kozák sztarsinát nem töltötte el meglegedettséggel a Moszkvával történő újbóli kiegyezés. Jurij Hmelnickij többször is a cár katonai segítségét kérte az állandósuló tatár és lengyel támadások ellen, de sikertelenül. Mindezek a sérelmek arra készítették a hetmant, hogy Vihovszkij példáját követve átálljon a lengyelekhez.

Egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a tradicionális kozák önkormányzatot nehezen lehet beilleszteni az orosz központosított monarchia keretei közé. Ez a felismerés óhatatlanul választás elé állította a Zaporozsjei Had vezetőit: vagy feladva autonóm jogaikat, a cári önkényuralmi rendszer igájába hajtják a fejüket, vagy más lehetőségeket keresnek. A megoldást pedig szintén tálcán kínálta a lengyel–litván kormányzat.

Az orosz kormányzat központosító törekvéseihez kiváló "táptalajt" nyújtott az ukrán területeket sújtó és a Zaporozsjei Had egységét és ütőképességét látványosan gyengítő, "Ruina"-ként nevezett polgárháborús idő-

szak. Az 1660–63 között eltelt korszakról szinte kizárólag a korabeli forrásokból – hivatalos levelekből, követutasításokból – értesülhetünk.

Miután Jurij Hmelnickij felesküdt a lengyel uralkodóra, az orosz cárhoz hű maradt nyizsini és csemyihivi kozák ezredek Jakim Szamkót választották meg helyettes hetmannak, aki "örök alattvalóként" ünnepélyes hűségesküt tett a Romanovokra. Alekszej Mihajlovics és Szamko kapcsolata azonban végig egyoldalú maradt, mert az orosz uralkodó egyáltalán nem sietett megerősíteni a helyettes hetmant a tisztségében, illetve új hetman választására feljogosító rendeletet kiadni. Így a balparti Ukrajnában interregnumra emlékeztető évek következtek, amely helyzet – figyelembe véve a Zaporozsjei Hadat tovább gyengítő, sztarsinán belüli hatalmi harcot – egyértelműen kedvezett Moszkva integrációs törekvései számára. Tovább erősítette az orosz vezetés pozícióját a hetmani kormányzattal kialakított viszonyban, hogy a Zaporozsjei Hadon belül Szamkóval csaknem egyenrangú hatalommal és népszerűséggel bírt a nyizsini ezredek, Vaszilij Zolotarenko is. Gyakorlatilag tehát olyan helyzet állt elő, amelyet a "kettős hatalom" formulával jellemezhetnénk. Mindketten arról próbálták meggyőzni a cárt, hogy feltétlen bizalommal bírnak a kozákok körében és méltán esélyesek lehetnek a hetmani cím elnyerésére. Ezek a körülmények arra sarkallták Alekszej Mihajlovicsot, hogy lehetőség szerint minél tovább halasszák a hetmanválasztást, amelynek engedélyezése mintegy politikai ütőkártyát képezett a cár kezében, amit minél később akart kijátszani.

Moszkvában feltehetően úgy ítélték meg, hogy a "kettős hatalommal", illetve "interregnummal" sújtott Hetmanátus kellőképp meggyengült ahhoz, hogy az ukrán autonómiát gyengítő orosz központosító tendenciákat nyomatékosabban érvényesíteni tudják. 1661-ben az ukránok – elsősorban a kozákok – jobban megosztottak voltak, mint előtte valaha: nem csupán egy Varsó-párti jobbbparti és egy Moszkva-párti balparti Ukrajna létezett, de mindkettőn belül elkülönültek orosz- és lengyelhű területek, illetve csoportok. Sem Oroszországnak, sem a Rzeczpospolitának nem sikerült teljesen kiterjesztenie a hatalmát a hozzájuk csatlakozó területekre.

A Hetmanátus irányítására Moszkva szerint olyan vezető kellett, aki újra össze tudja kapcsolni a kettészakadt Ukrajnát. Az orosz kormányzat megítélésében Jurij Hmelnickij presztízse még mindig nagyobbak tűnt és gyenge jellemvonásai ellenére is alkalmasabb lett volna a Zaporozsjei Had kormányzására, mint az egymással civakodó Szamko vagy Zolotarenko.

1661 júniusában Alekszej Mihajlovics levélben tudatta az elpártolt hetmannal, hogy "apja érdemeire való tekintettel kész visszafogadni a hetmanfit hatalmas uralkodói keze alá". A cár egyetlen feltétele az lett volna, hogy Jurij Hmelnickij személyesen utazzon Moszkvába és újítsa fel a Romanovokra tett hűségküjét.

1662 nyarán az Ukrajnában dúló polgárháború a Dnyeper mindkét partján kiszélesedett. Ez az időszak jelentette a "zavaros időszak" negatív csúcspontját, amikor a hűség és a hatalom illékonyabbnak tűntek, mint valaha. 1663 tavaszán a hetmani címért folytatott rivalizálás a tetőfokához ért. Végül június 18-án – miután Jurij Hmelnickij hivatalosan is lemondott tisztességéről – gyűlt össze Nyizsinben a hetmanválasztó rada a balpart teljes részvételével.

1663-ra láthatólag lejárt a kozák vezetőket egyhangú közfelkiáltással megszavazó hetmanválasztó gyűlések kora, ami jelzi a Zaporozsjei Hadon belüli megosztottságot és széthúzó tendenciákat. Gyakorlatilag az a hetman, aki nem tudott teljes támogatottságot szerezni, hatalma megszilárdítása érdekében kénytelen volt Moszkva segítségét igénybe venni és cserébe engedni Ukrajna autonóm jogaiból. Ivan Brjuhoveckij hetmansága ennek a folyamatnak a jegyében zajlott, amit legszemléletesebben az 1665-ös moszkvai látogatása fémjelzett.

Az 1663-as Hetmani cikkelyeket (=Baturini cikkelyek) olvasva az a benyomásunk támad – és ez a későbbiekben ki is derül –, hogy Moszkva a közeljövőben még további, jóval látványosabb megszorító intézkedéseket tervezett. Alekszej Mihajlovics feltehetően nem akarta elrettenteni rögtön a hetmansága kezdetén Brjuhoveckijt, mint ahogyan 1659-ben a Perejaszlavi cikkelyekkel Jurij Hmelnickijt és a kozák sztarsinát szinte sokkolta. Az orosz kormányzat Ukrajnával szemben a fokozatosság elvét kívánta alkalmazni, ugyanakkor határozott központosító szándékairól sem akart lemondani. A cár egyelőre megelégedett azzal az újítással, hogy az ukrajnai feszült helyzet rendezését az 1663-ban alapított Kisoroszországi prikázon keresztül Moszkvából koordinálták. Jóllehet ezen hivatal hatásköre kizárólag az orosz adminisztrációra terjedt ki, nem hivatalosan és közvetve egyre hatékonyabban ellenőrizni tudta a hetmani kormányzat tevékenységét is.

1665-ben moszkvai látogatásával és az orosz uralkodó előtti személyes megjelenésével Ivan Brjuhoveckij a Zaporozsjei Had jogait és privilégiumait jelképesen a cár lába elé helyezte, amely gesztus messzemenően meg-

határozta a későbbi tárgyalások jellegét. A közösen megfogalmazott Moszkvai cikkelyek bevezetésében a hetman a kozák vezetők nevében is kifejezte azon szilárd elhatározását, hogy a Zaporozsjei Had feltétlenül kész a jövőben "rendíthetetlenül és töretlenül" alattvalóként szolgálni a Romanovokat.

Ezt a dokumentumot olvasva megállapíthatjuk, hogy ettől kezdve az orosz kormányzat számára egyenes út vezetett az ukrán autonómia teljes megszüntetéséhez és a Hetmanátus alávetett tartománnyá való átalakításához. Valójában a Zaporozsjei Had két pártra szakadásának és Brjuhoveckijnek a hetmani székben való ingatag helyzete következtében került Moszkva abba a helyzetbe, hogy a gyakorlatban is érvényt szerezzen a perejaszlavi egyezmény rendelkezéseinek és biztosítsa a hatalmi pozícióját a Hetmanátusban. Ugyanakkor azt is ki kell emelnünk, hogy az 1654-es állapothoz képest 1665-re Moszkva már csak Ukrajna keleti területeit birtokolta, amely változás az orosz expanzió megtorpanását jelezte.

A Moszkvai cikkelyek a korábbi egyezményeknél jóval pontosabban és egyértelműbben határozták meg a Hetmanátus és Oroszország közötti viszony jellegét. A kozákok jogai és privilégiumai ugyan ismételten megerősítést nyertek, de az ukrán autonómia szemmel láthatólag romokban hevert. A hetman, mérlegelve saját labilis pozícióját, feltétel nélkül elfogadott minden cári kezdeményezést, sőt ő maga ment elébe azoknak.

Ahogy Brjuhoveckij ereje és presztízse csökkent, a jobb parti hetman pozíciója láthatóan megerősödött. Dorosenko készen állt arra, hogy a törökökkel és a tatárokkal együttműködve, elszakítsa a Hetmanátust Moszkvától és biztosítsa a Varsótól való különállását is.

A kozákok többsége nyíltan kiállt valamelyik uralkodó mellett: mind a lengyel, mind az orosz, mind a török orientációnak akadtak nagy számban hívei. Így kerül 1666-ra a Zaporozsjei Had három nagyhatalom "akciórádiuszába". Már csak egy szikra kellett ahhoz, hogy egész Ukrainát felkelések sorozata árassza el. Ilyen eseménynek bizonyult az 1667-es andruszovói békeszerződés megkötése és nyilvánosságra hozása.

Alekszej Mihajlovics lengyel vezetéssel történő kiegyezésének és Ukrajna hivatalos felosztásának híre sokkolta a kozák sztarsinát, a cárt a perejaszlavi egyezmény elárulásával vádolták meg. Ezentúl a Zaporozsjei Had nem táplálhatott holmi illúziókat arról, hogy az orosz államon belül különleges és megkülönböztetett helyet foglalnak el. A Hmelnickij-mozgalom ered-

ményei a semmibe vesztek, a Hetmanátus számára felgyorsult az az út, amely autonóm jogaik drasztikus felszámolásához vezetett.

IRODALOM

- Hruschewskij M.: Geshichte der Ukraine. Lemberg, 1916
 Hruschewskij M.: Die ukrainische Frage in historischer Entwicklung. Wien, 1915
 Kohut Z.E.: Russian Centralism and Ukrainian Autonomy. London, 1988
 Krupnyckij B.: Geschichte der Ukraine. Wiesbaden, 1963
 Magocsi P.R.: A History of Ukraine. Seattle, 1996
 Okinschewich L.: Ukrainian Society and Government 1648–1781. München, 1978
 Polońska-Vasylenko N.: Geschichte der Ukraine. München, 1920
 Subtelny O.: Ukraine – A History. Toronto, 1988
 Антонович В.: Характеристика деятельности Богдана Хмельницкого. Киев, 1898
 Бантыш-Каменский Д.Н.: История Малой России. СПб., 1903
 Голобуцкий В.А.: Богдан Хмельницкий – великий сын украинского народа. Киев, 1954
 Документы Богдана Хмельницкого (1648–1657). Киев, 1961
 История Украинской ССР в 10 т. Киев, 1983
 Костомаров Н.И.: Историческая монография Богдана Хмельницкого I–III. СПб., 1884
 Крипякевич И.: Богдан Хмельницкий. Киев, 1954

РЕЗЮМЕ

Русско-украинские связи от Переяславского договора до Андрусовского перемирия

Восстание Богдана Хмельницкого 1648–1654 гг. привело к созданию автономного украинского гетманства. Козацкая старшина поставила «Козацкую Украину» в положение вассала Москвы, обязанного уплачивать царю ежегодную дань и выставлять вспомогательное войско, но за то пользующегося полной свободой в своих внутренних делах и даже некоторой самостоятельностью в сфере внешней политики. Во главе этого вассального государства должен был стоять выборный гетман, носивший свой сан пожизненно и который не нуждался в утверждении московским государем.

После соединения Украины с Россией центр тяжести украинской исторической жизни переместился с правого берега Днепра на левый и Левобережье почувствовало себя самостоятельным политическим центром.

На протяжении дальнейших десятилетий XVII века руководители русской политики немало сделали для того, чтобы крепче привязать Украину к Москве. У гетмана постепенно было совершенно отнято право самостоятельных внешних отношений, его власть над старшиной была значительно ограничена, а сам выбор гетмана был поставлен в полную зависимость от российской центральной власти.